

Сергій Ліщук

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ВОЛИНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ (1796-1825 РР.)

Робота присвячена дослідженню особливостей матеріального становища і засобів утримання Волинської духовної семінарії в 1796-1825 рр.

Ключові слова: Волинь, Острог, духовна семінарія, економічна реформа, матеріальне становище, засоби утримання.

Сергей Лищук. Материальное положение Волынской духовной семинарии (1796-1825 гг.)

Робота посвящена исследованию особенностей материального положение и способов содержания Волынской духовной семинарии в 1796-1825 гг.

Ключевые слова: Волынь, Острог, духовная семинария, экономическая реформа, материальное положение, способы содержание.

Serhii Lishchuk. Situation of the economics in the Volyn theological seminary (1796-1825 year)

The paper is devoted to research peculiarities situation of the economics and means of the wages in the Volyn theological seminary of the 1796-1825 year.

Key words: Vohlyn, Ostrog, theological seminary, reform of the economics, situation of the economics, means of the wages.

У функціонуванні кожного навчального закладу поряд з навчально-виховним процесом важливе місце, безумовно, посідає проблема матеріального забезпечення освітньої установи. В даній статі ми приділяємо основну увагу матеріальному становищу духовного закладу, адже на різних етапах функціонування Волинської семінарії воно піддавалося процесам, які залежали від тогочасної політики Російського уряду.

Мета дослідження – проаналізувати матеріальне становище Волинської семінарії на різних етапах її розвитку і встановлення.

Характеризуючи історіографію дослідження слід відмітити працю дослідника М. Петрова [8], в якій автор проаналізував роботу комітету по реформуванню духовної сфери. Також вагомий внесок у розробку означеної проблеми зроблено у праці священника Іоанна Покровського [9]. В ній дослідник характеризує особливості проведених реформ у духовній сфері життя імператором Олександром I, виділяє наслідки їх на суспільне життя. Серед сучасних досліджень слід відмітити працю С. Жилюка [7]. Автор у своєму дослідженні подає маловідому інформацію про матеріальне становище Волинської семінарії на початковому етапі її функціонування. Отже, стан наукової розробки проблеми залишається на низькому рівні і потребує більш поглибленого вивчення.

Джерельна база дослідження складається з опублікованих і неопублікованих джерел. Перша група джерел представлена доповіддю комітету по реформуванню духовної сфери [6]. В ній у формі правил подаються шляхи економічної реформи, засоби утримання і приблизні штатні розписи для духовних навчальних закладів.

Інша група джерел представлена історичними документами Центрального державного історичного архіву України у м. Києві [12-14] і Державного архіву Житомирської області [1-5]. Серед них увагу привертають такі джерела: штатні розписи духовних навчальних закладів Київського духовного округу; відомості про заробітну платню керівництва і викладачів Волинської семінарії; списки семінарис-тів, які навчалися за державний кошт; розрахункові відомості про оподаткування церковних приходів на утримання семінарії і рапорти семінарського правління про пошкодження і ремонт будівель Волинської духовної семінарії. Ця сукупність документів дає нам можливість дослідити засоби утримання і матеріальне становище на різних етапах розвитку Волинської семінарії.

На основі указу Святішого синоду від 12 липня 1795 р. владикою Варлаамом 14 травня 1796 була відкрита епарша семінарія в м. Острозі, яка згодом почала йменуватися Волинською духовною семінарією. В перший рік функціонування семінарії було відкрито чотири класи: риторичний, піітичний, нижній і вищий класи граматики. Навчально-виховним процесом на початку заснування семінарії керували три викладачі: риторики і піітики – префект Іван Стрелецький, вищого граматичного класу – ієрей Іван Севрук, нижчого – студент Київської Духовної академії Авраам Яворський. Перший набір учнів 1796 р. в семінарії налічував 119 чоловік [1, арк. 4].

Характеризуючи економічну частину функціонування Волинської семінарії на початковому етапі її існування, потрібно зауважити, що вона як і інші подібні навчальні заклади Російської імперії перебували у важкому становищі. Пояснюється цей факт тим, що духовна сфера конче потребувала рішучих реформ, адже для забезпечення духовних семінарій за правління Катерини II не було чітких правил для їх фінансування.

З приходом на престол Олександра I в 1801 р. відбулись кардинальні зміни в духовній сфері життя тогочасної Російської імперії. Сам імператор визнавав, що система духовної освіти перебуває у тяжкому становищі і конче потребує реформування. В перші роки правління Олександра I були складені два проекти реформ. Один з них був підготовлений архієпископом Могильовським Анастасієм, а другий – Євгенієм вікарієм Петербурзьким.

В проекті архієпископа Анастасія була розроблена саме економічна частина реформи, крім того була представлена думка про впровадження доходів на утримання духовних закладів з продажу церковних свічок. В проекті Євгенія було розроблено адміністративну і навчальну частини. Обидва ці проекти, а особливо останній отримали схвальні відгуки від синоду та імператора. Хоча вони не були реалізовані в життя, проте своїми складовими лягли в основу нового проекту, який був підготовлений спеціальним комітетом. Сам комітет для складання проекту про реформування духовних шкіл і покращення умов духовенства був сформований в кінці 1807 р. [8, с. 3-4].

Головну увагу новоутворений комітет приділяв матеріальному забезпечуванню духовенства. Комітет відкривав можливість скласти такий капітал, щоб він не обтяжував інші сфери суспільного життя держави і водночас міг би покривати потреби духовних училищ, церковних приходів і укріплення їхнього внутрішнього бюджету [9, с. 1].

В склад комітету входили не лише духовні особи, а й світські. Духовне відомство було представлено митрополитом Амвросієм, архієпископом Феофілактом Русановим, протопресвітером С. Краснопевковим і обер-священиком І. Державиним. Протопресвітер Краснопевков був через деякий час змінений протопресвітером Криницьким. Світськими представниками були обер-прокурор св. синоду В.А. Голіцин, М.М. Сперанський і діловод комітету обер-секретар св. синоду А. Данілов. Із комітету виділялися такі особи як Феофілакт Русанов через свою освіченість і енергійність, а також М.М. Сперанський як людина державного складу розуму (сам він теж був вихованцем духовної школи). Через високу працездатність членів комітету вже через півроку, а саме в червні 1808 р. був готовий проект реформи і представлений на затвердження імператору. Назва проекту була такою: «Доповідь про удосконалення духовних училищ і утворення комітету для утримання духовенства і церковних службовців». Сам проект був ухвалений Олександром II того ж самого червня [8, с. 4].

Згідно з вищезгаданим проектом було складено декілька способів для забезпечення духовенства і духовних навчальних закладів. Покращення економічної сфери духовенства передбачалося за таких нововведень як: відкриття банківського рахунку, виділення коштів з державного бюджету і посилення церковних доходів через монопольну продажу певних видів товарів для мирян. Що до останнього, то воно мало здійснюватися через відновлення права, яке ще було встановлене Петром I про виключне право продажі церковних свічок духовенством. Відновлення цього права сприяло збільшенню доходів від продажів приблизно до 3 000 000 руб. щорічно. Ця стаття доходів була досить важливою для утримання духовних навчальних закладів і приходів [6, с. 47].

Для успішного впровадження цього права комісія духовних училищ дала вказівку своїм членам розробити спеціальні положення. Для розробки правил як краще проводити продажі церковних свічок було покладено на плечі архієпископа Феофілакта і митрополита Амвросія. Перший представник розробив два проекти, один із яких в собі заключав повсюдну заборону продажу церковних свічок в приватні руки (розуміється звісно поза церквою), виклик бажаючих взяти на себе поставки для цілої єпархії і деякого числа її повітів за контрактами на визначені терміни і пропозицій про зазначення місць для цих поставок. Другий проект преосвященного Феофілакта в загальному був подібний до проекту митрополита Амвросія. Цей проект передбачав продаж свічок такими способами: продаж гуртовий і вроздріб. Гуртова торгівля передбачала продаж вагою, а не кількістю і не менше 20 фунтів, а виробництво мало відбуватися: при церквах, тільки для постачання для інших церков; на фабриках; а також у лавках, де торгують лише воском і різними видами свічок. Стосовно роздрібною торгівлі, то вона мала здійснюватися лише у церквах. Саме цей проект був затверджений імператором Олександром I [9, с. 6-7].

Основою економічної реформи духовної сфери було відкриття спеціального банківського рахунку терміном на 6 років для складання капіталу на утримання духовних навчальних закладів і духовенства. Був розроблений приблизний розрахунок руху капіталу за відсотковими надходженнями від депозиту. Так, передбачалося вкласти дві суми на банківські рахунки. Перша сума виділялася із державної казни у розмірі 1 000 800 руб. щорічно. За перший рік відсотки від цієї суми мали становити 50 040 руб., а на кінець шостого року – загальна сума рахунку разом з кожним роком приложеного капіталу в 1 000 800

руб. мала бути 6 871 218 руб. Інший рахунок формувався за одноразового відрахування в сумі 1 120 000 руб. від церковних доходів і щорічного надходження 3 000 000 руб. від продажу свічок. Відповідно за перший рік відсотки від цієї суми мали становити 56 000 руб., а вже на кінець шостого року з щорічним поповненням рахунку на 3 000 000 руб. – сума мала становити 18 077 800 руб. Загальна сума за двома рахунками мала становити 24 949 018 руб.

Після закінчення перших шести років, щорічні способи для утримання духовних навчальних закладів і приходів визначалися так:

- прибуток з капіталу 24 949 018 руб. щорічно мав становити 1 247 450 руб.;
- щорічні надходження від продажу церковних свічок визначалися у сумі 3 000 000 руб.;
- щорічне виділення коштів з казни у сумі 2 000 000 руб.

В загальному виходила сума 6 247 450 руб., яка мала забезпечувати утримання всіх духовних навчальних закладів і приходів [6, с. 50-52]. На думку тогочасного уряду, такі заходи мали вивести духовну сферу життя із скрутного становища, але на практиці все відбувалося по-іншому. Прибутки від продажу свічок навіть в найкращі часи не становили й половини передбаченої суми. Пояснюється це тим, що велика кількість приходів звільнялася від внесків з продажу церковних свічок, бо подекуди ці продажі являлися однією з основних статей внутрішнього капіталу для забезпечення хоч якогось функціонування того чи іншого духовного училища. Також, відбувалися численні нелегальні продажі церковних свічок, з якими тогочасні органи влади не могли дієво боротися.

Опираючись на проект економічної реформи комітет розробив приблизний штат семінарії. Так, Волинська духовна семінарія відносилася до 3 розряду духовних закладів, відповідно до цього урядом виділялося 12 850 руб. З них: на зарплату ректору – 600 руб.; професорам у кількості 6 чоловік – 3 000 руб.; на утримання семінаристів у кількості 100 чол. – 7 000 руб.; секретарю правління з писарем – 300 руб.; економу з його писарем – 300 руб.; на потреби бібліотеки – 250 руб.; на лазарет – 200 руб.; лікарю – 300 руб.; на утримання семінарського будинку, службовців, на канцелярські розходи та інше – 900 руб. [6, дод. В].

В перші роки економічної реформи до того моменту, коли мав бути нарощений капітал, комісія духовних училищ виділяла щорічно на утримання Волинської семінарії суму в 6 000 руб. Відповідно до виписки 1810 р., яка була складена в семінарському правлінні, з цієї суми на зарплатню ректору, викладачам і службовцям було витрачено 2 000 руб. Так, ректору Феофану було виплачено 100 руб.; префекту і вчителю богослів'я Кипріану Суковському – 270 руб.; вчителю філософії, грецької і німецької мови архімандриту Ієроніму – 260 руб.; вчителю риторики, історії і французької мови Михайлу Бендеровському – 250 руб.; вчителю поезії, географії і арифметики Василю Костуковичу – 180 руб.; вчителю вищого граматичного, руського класів і бібліотекарю Василю Ціхоцькому – 180 руб.; вчителю середнього граматичного класу і комісару Григорію Рафальському – 150 руб.; вчителю нижнього граматичного класу Гаврилу Левицькому – 130 руб.; вчителю малювання Іоанну Калабановичу – 40 руб.; писарю семінарського правління – 80 руб.; на саме власне семінарське правління – 100 руб. і для лікаря семінарії – 260 руб. [2, арк. 1, 3]. Вище наведені дані свідчать про те, що заробітна плата керівництва і викладачів Волинської семінарії була на досить низькому рівні. Пов'язане це зокрема з тим, що більшість виділеної суми потрібно було направляти на забезпечення семінарії до того періоду, коли в повну силу запрацює економічна реформа.

До затвердження проекту реформ імператором Олександром I забезпечення семінаристів, які були на казенному утриманні відбувалося здебільшого за рахунок приходів, з яких вони були направлені на навчання, а також від сум, які виділялися з Острозького казначейства у сумі 3 000 руб. Перша сума надійшла в 1801 р. Але цих коштів не вистачало. Із 764 семінаристів у 1803 р. на державному утриманні було 130 чол., решта навчалася за свій рахунок [7, с. 26-27]. Про надходження з приходів ми дізнаємося із травневої відомості 1806 р., де відзначено про те, що для утримання казенних семінаристів у Волинській духовній семінарії відбувалися відрахування коштів з церковних земель і сінокосів. Відповідно до цього документу були складені розрахунки: з Острозького повіту сума від кількості землі і сінокосів мала становити 140 руб. 80 коп.; з Володимирського – 60 руб. 20 коп.; з Луцького – 165 руб.; з Овруцького – 92 руб. 50 коп.; з Ковельського – 19 руб. 40 коп.; з Заславського – 86 руб. 20 коп.; з Житомирського і разом з м. Житомиром – 131 руб. 70 коп.; з Кременецького – 51 руб. 80 коп.; з Рівненського – 32 руб. 50 коп.; з Новоград-Волинського – 140 руб. 80 коп.; з Дубенського – 49 руб. 40 коп. і з Старо-Костянтинівського – 51 руб. 10 коп. Загальна сума становила 1 021 руб. 40 коп. [4, арк. 90-94зв.]. З цих даних дізнаємося, що більшість семінаристів, які навчалися державним коштом, були мешканцями Луцького, Острозького, Новоград-Волинського та Житомирського повітів. Адже, відрахування коштів із церковних земель і сінокосів відбувалося з тих приходів, з яких були направлені на державне навчання діти.

За відомістю правління Волинської духовної семінарії, яка була складена 4 червня 1806 р. в навчальному закладі нараховувалося 115 семінаристів [3, арк. 2-6]. Розділивши вище зазначену суму на

цю кількість семінаристів, можна припустити яке було матеріальне забезпечення їх. Тому керівництво семінарії шукало й інших джерел утримання казенних семінаристів. Так, досить часто керівництво семінарії вимагало від батьків тих учнів, що були на казенному утриманні забезпечувати власних дітей навчальними книгами, одягом і взуттям [11, с. 13]. Круглих сиріт залишали на утриманні семінарії навіть і на літні канікули, так було наприклад в 1806 р. з 115 казенних семінаристів, що тоді навчалися було залишено 19 чоловік у приміщеннях бурси до наступного навчального року [3, арк. 7].

З доповіді комісії духовних училищ 1820 р. можна дізнатися про наслідки економічної реформи духовної сфери. Вона, за словами комісії, загалом позитивно вплинула на духовну освіту, адже збільшилось число семінарій, відбулося впровадження нових навчальних курсів. Проте фінансування духовних навчальних закладів залишалося на низькому рівні, а з моменту складення орієнтовного штату семінарій минуло 12 років. За цей термін, що пройшов відбулося багато змін, зокрема підвищення цін на різні види товарів і послуг. Також, через введення нових навчальних курсів в семінаріях виникла потреба додаткового фінансування, а подальше їх функціонування стало неможливим через великий дефіцит коштів. Тому з 1820 р. почав діяти новий орієнтовний штат семінарій. Так, за новим штатним розписом на Волинську духовну семінарію мало виділятися 20 390 руб. Порівнюючи новий штатний розпис з попереднім 1808 р., слід виділити такі збільшення надходжень коштів як: зарплатня професорам з 500 руб до 600 руб.; економу – з 200 руб. до 300 руб.; лікарю – з 300 руб. до 350 руб. і на утримання семінаристів з 70 руб. до 120 руб. Також, вводилася додаткова зарплатня інспектору у розмірі 300 руб. і секретарю правління – 200 руб. [16, арк. 2, 13]

Цей новий штат мав позитивно вплинути на діяльність Волинської духовної семінарії. Але через форс-мажорні обставини, які відбулися 18 квітня 1821 р., йдеться про пожежу, поставили навчальний заклад у складне матеріальне становище. Період з 1821 – 1825рр. у житті семінарії відіграв вирішальну роль у перебуванні її в м. Острозі. Очевидно, що коли б не ця пожежа, то за нового фінансування Волинська семінарія змогла б функціонувати краще і продовжувати своє перебування в м. Острозі, що б могло позитивно відобразитись на розвитку повітового центру.

Причинами пожежі було займання одного із сусідніх єврейських будинків. Внаслідок сильного поривчастого вітру, який був тоді, це займання в самий короткий проміжок часу перекинулося на двохповерхову кам'яну будівлю в котрій власне і розміщувалася семінарія і з нижчими при ній училищами. Вогонь швидко охопив всю цю будівлю від чого колишній на ньому дерев'яний дах зовсім згорів. Також були пошкоджені і самі приміщення навчального закладу, що унеможливило продовження навчання семінаристами. Таким чином було вирішено призупинити навчальний процес, а ж на три дні [12, арк. 1]. Зауважимо лише одне, що пожежі в місті Острозі траплялися досить часто, а винуватцями у більшості з них були самі мешканці, через недотримання належних умов обслуговування пічного опалення та пожежної безпеки.

Враховуючи всі ці обставини, керівництвом семінарії було вирішено після трьохденної перерви вчинити так:

1) так, як в місті для розміщення класів не було знайдено відповідних приміщень, члени семінарського правління і архітектор міста вирішили, що середнє і вище відділення семінаристів розмістити на першому поверсі в двох кімнатах. Із них одна була бурсацька столова, друга – співоча кімната, що належала архієрейському будинку. Нижнє відділення переводилося в класну кімнату приходського училища, яке також розташовувалося на тому самому поверсі. Над всіма цими кімнатами було збудоване кам'яне склепіння, яке ще не було зруйноване і крім того над двома із них знаходилося ще одне склепіння на другому поверсі, а над третьою була підлога і стеля, яка майже була непошкодженою після пожежі. Навчання у цих приміщеннях мало розпочатися вже 21 квітня і мало продовжуватися до того часу поки це можливо, а саме до закінчення цієї третини навчального року;

2) учні, які були на казенному утриманні із семінарської бурси, що розташовувалася на другому поверсі, над якою після пожежі залишилася лише дерев'яна стеля переводились в повітову бурсу. Вона знаходилася на нижньому поверсі під двома кам'яними склепіннями;

3) керівництву і вчителям, які мешкали в погорілій будівлі, необхідно було самостійно знайти собі квартири у місті;

4) правління не могло без архітектора дати висновки про можливість відбудови зазначеного корпусу, який від багаторазових ще раніше пожеж зазнавав пошкоджень, тому було вирішено направити прохання до єпископа Стефана, щоб у найближчому часі був би направлений губернський архітектор для складання відповідних висновків [12, арк. 1зв.-2].

В рапорті правління Волинської духовної семінарії, який був адресований правлінню Київської духовної академії зазначалося, що училищна готівкова сума, яка зберігалася в цій будівлі була врятована повністю. Також під час пожежі вдалося врятувати архів семінарського правління, бібліотеку і фізичні прилади і обладнання. Про бібліотеку на час складання цього рапорту точних відомостей не було, бо коли виносили книги, то їх скидали просто на одну велику купу і якоїсь систематизації їх не

здійснено. Економічні запаси окрім 8 сажнів дров і деякої частини їстівних припасів, які згоріли на 200 р. асигнаціями були загалом врятовані [12, арк. 5].

Пожежа 1821 р. завдала великих руйнувань для семінарських будівель. Ремонт їх так і не відбувся через те, що проханням семінарського правління по цьому предмету не приділяли належної уваги з боку тогочасного єпархіального керівництва [11, с. 28]. Також існували плани, щодо переведення духовної консисторії і семінарії в Почаївський монастир. Проте в рапорті єпископа Волинського-Житомирського Стефана від 30 травня 1822 р. в Святіший правлячий синод зазначалося, що немає можливостей розміщення зазначених духовних установ в Почаївському монастирі через те, що в ньому знаходиться численна громада монахів Базиліанського ордену з навчальними закладами, а також перебування там чудотворної ікони спричинює велике стікання людей на богослужіння. Тому такі причини унеможливають перебування консисторії і семінарії в монастирі, через це і було відхилено цей план переїзду [5, арк. 1].

Залишаючись без ремонту, будівлі семінарії все більше зазнавали руйнувань, що унеможливило подальше навчання семінаристів. Так в поданні правління Волинської семінарії від 7 травня 1823 р. правлінню Київської духовної академії повідомлялося, що внаслідок проведення обстеження приміщень бібліотекарем ієромонахом Іоанном виявилось, що вони все більше зазнають руйнувань. Так, зокрема, в залі, у котрій розміщуються бібліотечні книги, що на верхньому поверсі погорілої монастирської будівлі, знаходиться без даху, а склепіння від осінніх і весняних дощів зазнають таких пошкоджень, що в деяких місцях починають вже руйнуватися і загрожують небезпекою. Також книги через велику вологість склепінь і стін залу зазнають пошкоджень [13, арк. 1].

В іншому рапорті Волинської семінарії від 18 червня 1823 р. вказувалося, що через проливні дощі будівлі духовного закладу зазнають ще більшого псування, а також унеможливають подальше перебування вчителів і учнів в погорілих будівлях семінарії. Як зазначало керівництво навчального закладу, що воно не знайшло ніяких місцевих ресурсів для того, аби продовжувати навчання. Таким чином, вирішено було готуватися до проведення іспитів на орендованих квартирах [13, арк. 4, 33]. Місце проведення іспитів було призначено в семінарському саду, після закінчення яких 6 липня семінаристи мали роз'їхатися додому на канікули [13, арк. 5].

Такі складні умови спонукали керівництво семінарії активно шукати приміщення для навчання і розміщення вихованців. Термін пошуків був досить обмежений тому, що новий навчальний рік мав розпочатися через два місяці. На жаль, самотійно це питання керівництво не могло вирішити. За пропозицією семінарського правління, була оголошена вимога від 28 серпня 1823 р. до органів міської влади про виділення в м. Острозі зазначених будівель: 1) для розташування трьох відділень семінарії, із яких в кожному до 80 чол., а також семінарського правління і консисторію – будинок, який називають «обержою»; 2) для розміщення семінарської бібліотеки, яка на той час складалася майже з 5000 книг – Кармелітський костел, який був тимчасово зайнятий церквою Саратовського полку; 3) для нижніх відділень повітового училища – будинок, що був відданий у користування полкового лазарету; 4) для розміщення вищого відділення того ж училища і двох класів приходського училища, із котрих в кожному понад 100 чол. – одну із єврейських кам'яних лікарень, що знаходилися під «красною горою».

Проте внаслідок огляду квартирною комісією будівель в м. Острозі, із них придатні для розміщення вищезазначених навчальних закладів були наступні: 1) будинок який знаходився на «красній горі», що був зайнятий лазаретом Саратовського піхотного полку; 2) будівля яка розташовувалася на «новому містечку» і була у віддані того ж полку, як майстерня; 3) будинок єврея Іося Етельмана, що був зайнятий військовим постоем; 4) для бібліотеки – нижній поверх старого замку, в якому розміщується повітовий суд. Причому комісія яка проводила огляд будинків зазначила, що якщо б можна було б перевести в інше місце Саратовський піхотний полк, то і більше можна було знайти потрібних будинків: як таких крім обер-офіцерських квартир, були зайняті штаб-офіцерами – 6 [13, арк. 8].

Семінарське правління, отримавши результати огляду Острозької квартирної комісії, було невдоволене, що із затребуваних будинків правлінням, було комісією назначений лише один на «красній горі», який був зайнятий полковим лазаретом. Після огляду цього будинку наглядача нижчих училищ, він зазначив що ця будівля придатна лише для розміщення нижчого відділення повітового училища з малою кількістю казенних вихованців. На рахунок прохання семінарського правління віддати у користування будинок під назвою «обержа», що лише один в м. Острозі придатний для розміщення трьох відділень семінарії з правлінням і канцелярією взагалі квартирною комісією не було повідомлено причин відхилення. Натомість були призначені майстерня Саратовського піхотного полку, будинок єврея Іося Етельмана і нижній поверх старого замку. З цих будівель, перша зовсім не була придатна для розміщення навчального закладу, в другому ж могло бути розміщене хоча з великою невигодою лише приходське училище, а замок по сирості своїй взагалі не придатний для розташування бібліотеки. Тому семінарське правління від 6 вересня повідомляло квартирну комісію виконати її вимоги як найшвидше, через неможливість розпочати новий навчальний рік [13, арк. 8 зв., 29].

Відгуком від 16 вересня міське правління давало пояснення, що будинок «обержа» знаходиться в орендному володінні у шляхтича Янковського, по контракту з власником м. Острога князя Карла Яблоновського і цей контракт не можна розривати. На рахунок інших будівель зокрема Кармелітського костелу і єврейської лікарні, то вони не входять у відомство міського правління. Через такі складні умови правління Волинської семінарії неодноразово зверталось за допомогою до єпископа Стефана. На жаль, ці прохання не увінчалися успіхом, тому навчальний процес у семінарії продовжувався в погорілих будівлях [13, арк. 29-30].

В таких умовах Волинська духовна семінарія перебувала аж до 22 січня 1824 р., коли вона переїхала в будинок «обержа», який був відданий в оренду Карлом Яблоновським за 450 руб. щорічної плати. Цей будинок знаходився в м. Острозі між латинським парафіяльним костюлом і Миколаївською, і Успенською церквами. Для розміщення чотирьох відділень повітового і приходського училищ князь Карл Яблоновський запропонував збудувати прибудову біля будинку «обержа». За підрахунками князя майбутнє будівництво мало обійтися в 384 руб. 15 к. Така пропозиція князя Яблоновського знайшла схвальний відгук у семінарському правлінні і будівельні роботи були проведені.

Для семінарської бібліотеки було виділено дві кімнати на верхньому поверсі старого замку. Бібліотекарем в той час був протоієрей Афанасій Лотоцький. Інші кімнати старого замку були зайняті канцелярією і архівом Острозького повітового суду.

Всі учні і навіть ті, що були на казенному утриманні мешкали на приватних квартирах. Казенним семінаристам видавалось по 40 руб. асигнаціями та по 17 руб. 50 к. Умови проживання семінаристів на приватних квартирах були досить важкими через тісноту приміщень і велику кількість проживаючих [11, с. 28-29]. Всі ці фактори негативно відзначались на самому навчальному процесі семінаристів, на їх духовному і моральному стані. Перебування учнів на приватних квартирах унеможливило з боку керівництва і викладачів семінарії прослідкувати за дотриманням всіх правил семінарського уставу. Також досить часто поведінка семінаристів поза межами навчального закладу не відповідала морально-етичним нормам молодого духовенства.

Згідно з §79 семінарського уставу стосовно розміщення учнів поза семінарським будинком зазначалось, що наймані квартири мають знаходитися в недалекій відстані від навчального закладу. Сама квартира могла б розміщувати в собі від 7 до 10 чол. і повинна складатися з покою, який мав відділяти від проживаючої сім'ї [10, с. 35-36]. Жителі, які проживали у близькості до семінарії, переважно були євреями. У більшості випадків вони проживали у великій кількості не маючи чистоти і охайності у своїх будинках. Тому учні змушені винаймати квартири, які були віддаленими від семінарського будинку, зокрема на виїздах із міста і часто за заставами. Крім того в пори року весни і осені, і взагалі в періоди затяжних дощів учні, які проживали у віддалених будинках з великими труднощами дістаються на заняття. Від таких умов семінаристи досить часто хворіли, а через віддаленість квартир інспектор семінарії не міг особисто відвідувати їх, що позначалося на швидкості лікування хворих [14, арк. 14зв.-15].

Ще одним негативним чинником, про що зазначало семінарське керівництво було те, що Миколаївська церква, в якій семінаристам було призначено збиратися на богослужіння, а в неділю ще й для прослухування пояснень Святого письма, при зборі прихожан не вмщує в собі всіх учнів. Через такі причини деякі з них змушені ходити в іншу церкву, в якій не відбувалося роз'яснення Святого письма.

Також незручності для функціонування семінарії спричинювало розміщення бібліотеки в старому замку. В рапорті бібліотекаря від 27 травня 1825 р. відзначалось наступне: замість всього верхнього поверху окрім однієї кімнати на противагу 5 пункту підписаного контракту з князем Яблоновським було віддано лише дві кімнати для розміщення семінарської бібліотеки. Інші ж кімнати чомусь були зайняті канцелярією і архівом повітового суду. Кімнати, що були зайняті бібліотекою через обмеженість їх простору не підходили для розміщення книг в шафах за належною класифікацією. Також в одній із цих кімнат, зокрема в південній з часу переміщення бібліотеки була помічена сирість, від якої книги зазнавали пошкодження. Причиною тому є те, що в цій кімнаті цегляна підлога, а також те, що вона має досить малі два віконця, через які ця підлога не може просихати. Ще однією причиною, що унеможливило перебування бібліотеки в старому замку було розміщення його у близькості до пивоварного заводу і єврейських будинків. Пивоварний завод сам по собі через свої властивості заважав перебуванню бібліотеки, а єврейські будинки через свою недбалість спричинювали пожежі. Так, наприклад в одному із єврейських будинків який знаходився поруч із пивоварним заводом і старим замком в ніч з 6 по 7 червня 1825 р. відбулася пожежа [14, арк. 15 зв.-16].

Всі ці фактори і чинники унеможливлювали подальше перебування Волинської духовної семінарії в м. Острозі. Тому князем Антонієм Яблоновським було запропоновано керівництву семінарії переїхати до його містечка Ганнопіль, де він мав виділити приміщення для навчального закладу [14, арк. 17].

В містечку Ганнополі князь Яблоновський мав більше 50 будівель, із яких він віддав у користування семінарії безкоштовно дерев'яний одноповерховий будинок для трьох класних кімнат, трьох відді-

лень семінарії, а також чотири класні кімнати для чотирьох класів приходського і повітового училищ, дві великі кімнати для семінарської бібліотеки. Також, надавався кам'яний будинок для семінарського правління з її канцелярією і під квартири двох професорів. Для розміщення бурси семінарії і училищ виділялась велика кам'яна будівля, а для викладачів і керівництва – 5 будинків. Всі ці будівлі оплачувалися коштом князя Яблоновського. Всі інші учні, що були на приватному утриманні знімали квартири, які знаходились поблизу самої семінарії. В 1825 р. 4 серпня єпископ Стефан надіслав повідомлення в семінарське правління, в якому зазначалося, що семінарія разом з бібліотекою і навчальними закладами при ній повинна бути переведена в м. Ганнопіль до початку нового навчального року [11, с. 30].

До 1 вересня 1825 р. Волинська духовна семінарія була переведена з м. Острога до м. Ганнопіль. На переїзд навчального закладу були затрачені такі кошти: на перевіз книг семінарської бібліотеки – 88 руб.; на архів семінарського правління – 8 руб.; на перевіз речей, які належать до семінарського майна, вчителів і учнів – 109 руб. 40 к.; на перевіз бібліотечних шаф – 88 руб. 40 к., а також на їх переробку і монтаж – 59 руб. 80 к. Всього ж разом сума становила 353 руб. 60 к. асигнаціями [15, арк. 1].

Характеризуючи матеріальне становище Волинської духовної семінарії слід відмітити, що воно на різних етапах функціонування навчального закладу залежало від тих чи інших обставин. Якщо проаналізувати перші роки від заснування цього навчального закладу, то економічне становище було досить невтішним. Під час дії реформ Олександра I відбулись позитивні зміни у житті Волинської семінарії, але кардинальних зрушень у галузі духовної освіти так і не відбулося. Період з 1821-1825 рр. став найтяжчим для навчального закладу. Через небажання тогочасного єпархіального керівництва підтримати Волинську духовну семінарію у найбільш тяжкий період, унеможливило подальше перебування її в м. Острозі.

Джерела та література:

1. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. 1 (Волинська духовна консисторія), оп. 1, спр. 551 (Про доставляння відомостей з якого часу після переміщення базиліанів почались в Острозі учні навчатися), 6 арк.
2. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 11 (За відношенням синодального обер-прокурора князя Олександра Миколайовича Голіцина про доставляння йому відомостей скільки з суми 6 000 руб. щорічно виділеної на утримання Волинської семінарії витрачено на жалування ректору, префекту і вчителям семінарії), 3 арк.
3. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 387 (За рапортом Волинського семінарського правління, з списком семінаристів на казенному утриманні знаходяться), 44 арк.
4. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 910 (Про оподаткування священників тих приходів, з яких знаходяться в семінарії вихованці на казенному утриманні, список коштів і доставка їх в консисторію), 443 арк.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 5, спр. 209 (Про заміщення архієрейського штату з консисторією і семінарією в Почаївському монастирі), 62 арк.
6. Доклад комитета о усовершенствовании духовных училищ и начертании правил о образовании сих училищ и содержании духовенства при церквах служащего, с приложением именных высочайших указов по сему предмету последованных. – СПб.: Тип. Синода, 1808. – 116 с.
7. Жилюк С.І. Російська православна церква на Волині (1793–1917) / С.І. Жилюк. – Житомир : Жур-фонд, 1996. – 174 с.
8. Петров Н. История Киевской духовной семинарии (1817-1917) / Н. Петров. – К.: Тип. Киево-Печерской лавры, 1917-1918. – 72 с.
9. Покровский И. Общие способы содержания духовных училищ России от преобразования их при императоре Александре I до настоящих дней / И. Покровский. – СПб., 1861. – 24 с.
10. Проект устава духовных семинарий. – СПб.: Тип. В. Плавильщикова, 1823. – Ч. 1. – 76 с.
11. Теодорович Н.И. Волинская духовная семинария: 1796–1900 гг. / Н.И. Теодорович. – Почаев, 1901. – 1023 с.
12. Центральний державний історичний архів України, м. Києві (ЦДАК України), ф. 711 (Київська духовна академія), оп. 2, спр. 348 (Представлення Волинської семінарії про пошкодження приміщень пожежею), 7 арк.
13. ЦДАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 602 (Справа про ремонт будівлі Волинської семінарії), 36 арк.
14. ЦДАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 909 (Справа про переміщення Волинської семінарії в замок князя Яблоновського в м. Ганнопіль), 17 арк.
15. ЦДАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 1054 (Повідомлення Волинської семінарії про переміщення її з м. Острога в м. Ганнопіль), 3 арк.
16. ЦДАК України, ф. 712 (Київська духовна семінарія), оп. 6, спр. 15 (Штатні розписи духовних семінарій і училищ Київського духовно-навчального округу), 15 арк.